

ФАКТОРИ СТРУКТУРИЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Виділено й теоретико-методологічно проаналізовано фактори структуризації парламентської опозиції. Серед них увагу приділено таким, як інституційні, особливо партійно-виборчі і виконавчо-законодавчі, соціополітичні, культурні і поведінкові. Виявлено, що розгляд факторів структуризації парламентської опозиції постулює питання про її інституціоналізацію, яке звикло вирішуватися на підставі окремих моделей або загалом моделювання парламентської опозиції. Продемонстровано, що принципове значення у цьому контексті має формування і функціонування парламентської опозиції в демократичному чи недемократичному (гібридному або авторитарному) політичному режимі.

Ключові слова: опозиція, парламентська опозиція, структуризація парламентської опозиції.

Політологічна оцінка парламентської опозиції має починатись із виділення й детермінування різних структуризаційних факторів та параметрів, які формують парламентську опозицію і можливості для її маневру у політичній системі. З-поміж цих факторів – особливості політичної структуризації суспільства, рівень розвитку політичної системи і ступінь відкритості публічного управління, форма державного правління й управління, партійна і виборча системи, парламентські традиції у певній країні. У цьому контексті примітно, що всі фактори структуризації парламентської опозиції традиційно поділяють на інституційні, особливо партійно-виборчі і виконавчо-законодавчі, соціополітичні, культурні, поведінкові тощо, а тому їхній теоретико-методологічний розгляд вкрай важливий та актуальний для конструювання знання про параметри структуризації парламентської опозиції у певних аналітичних кейсах.

Відповідно, ціллю представленої наукової статті є теоретико-методологічне окреслення та детермінування факторів структуризації парламентської опозиції. Визначена ціль дослідження частково розкрита у доробках таких вчених, як С. Бартоліні, К. Бенойт, А. Бірч, О. Валевський, І. ван Бізен, А. Вейр, М. Галлахер, Г. Галлі, Р. Далтон, В. Дінес, Ж. Дутчак, М. Дюверже, С. Ерссон, К. Зонтхаймер, У. Ільницька, Р. Кац, О. Кіркхаймер, Г. Кітчелт, Дж. Коломер, С. Конончук, П. Копецькі, К. Корбах, М. Котта, Ж.-Е. Лейн, Р. Лепсіус, С. Ліпсет, Л. Лотті, П. Маєр, П. Мітчелл, А. Мустафін, В. Мюллер, Х. Насмакер, Г. Оберройтер, В. Орловський, Р. Павленко, П. Пірсон, А. Пшеворські, С. Рід, С. Роккан, А. Романюк, М. Росенко, С. Скерроу, Л. Сліска, В. Стеффані, А. Стоун Світ, Г. Тіеманн, С. Хаг, Дж. Цебеліс, В. Чумак, П. Шляхтун, О. Ярош й інші. Однак не вирішеною проблемою сучасної політичної науки й досі залишається несистемний характер досліджень факторів структуризації парламентської опозиції. Саме на подолання зазначеної прогалини політичного знання спрямована представлена наукова розвідка.

Аналіз наукових публікацій із заявленої проблематики свідчить, що інституційні фактори структуризації парламентської опозиції, зокрема її конструктивні особливості (які повинні бути відокремлені від реальних зразків її поведінки), конкретні конструкції політичних інститутів та інституційні умови зовнішнього і внутрішнього впливу, генерують набір важливих змінних, які окреслюють парламентську опозицію. Серед них одним з найбільш важливих є фактор становлення та розвитку партійних і виборчих систем, що визначає форму, модель і тип парламентської опозиції у певній політичній системі. Річ у тому, що саме партії через вибори слугують основним каналом формування парламентської опозиції, а сама парламентська опозиція традиційно є «партійною» [10]. Відповідно, структура партійної системи очікувано має суттєво впливати на структурні особливості формування та функціонування парламентської опозиції. Однак партійна система доволі

часто формується завдяки інституційним чинникам, зокрема завдячуючи виборчій системі, внаслідок чого кореляція партійної і виборчої системи позиціонується якщо не ключовим, то дуже вагомим інституційним фактором структуризації парламентської опозиції. Причому, важливо, що вплив на парламентську опозицію партійно-виборчої кореляції не обов'язково окреслюється так званим «законом Дюверже». Але все ж, та його частина, яка свідчить про те, що пропорційні виборчі системи сприяють багатопартійності, є дуже правдоподібною та важливою, адже саме в умовах багатопартійності традиційно формуються коаліційні уряди і багатопартійні парламентські опозиції [1]. Відповідно, варіативність партійної системи дає змогу визначати форму структурної одиниці, яка утворює інститут опозиції у стінах легіслатури. Підтвердження цьому можемо знайти у працях Л. Сліска та В. Дінеса, в яких зазначено, що залежно від партійної та виборчої системи інститут опозиції може бути представлений або «фракцією-монополістом», яка є парламентською меншістю, або «фракцією-лідером» парламентської меншості, або коаліцією рівноправних фракцій парламентської меншості [5].

Це, наприклад, спричинено тим, що для двопартійної системи притаманно, що громадяни звикло обирають із двох партій, серед яких одна після виборів стає «більшістю»/урядом, а друга, яка могла раніше бути «більшістю», – «меншістю» або опозицією/«тіньовим кабінетом». Натомість, у багатопартійній системі все набагато складніше, адже, як зауважує Г. Оберройтер [14], опозиційні партії здебільше не спроможні сформувати дієвий «тіньовий кабінет», який у випадку кризи може взяти владу у свої руки, адже для формування нової більшості їм потрібно об'єднуватись із однією з політсил, що формували попередній уряд. Окрім того, у такому випадку парламентська опозиція характеризується тяжінням до демагогії, взаємними звинуваченнями і схильністю до ситуативних союзів. Також відмінність між країнами із двопартійною та багатопартійною системами в ступені легкості, з якою можна розрізнити владу/уряд та парламентську опозицію. Відповідно, очевидно, що чим більше партій проходять до парламенту, тим важче визначити їхній статус стосовно влади (глави держави й уряду). Ситуацію суттєво ускладнює і той факт, що малі партії, які будують свою програму довкола одного-двох питань, можуть досить легко переходити з парламентської опозиції до урядової влади у разі відображення в формальній коаліційній угоді/неформальній міжпартійній домовленості їхніх умов і програмних засад. Ускладнює аналіз і той факт, що парламентські партії, які не є урядовими або ситуативно не підтримують уряду, тобто є опозиційними, для збереження власної ідентичності можуть, на думку В. Чумака [7], вести власну політичну гру: якась з партій стає «непримиренною» опозицією, якась час від часу співпрацює із урядом, однак офіційно заявляє про свою «опозиційність». Інша логіка властива для партійних систем з невеликою кількістю партій у парламенті, адже в цьому випадку влада (уряд) та парламентська опозиція беруть на себе набагато більшу політичну відповідальність за власні дії, а зміна урядово-опозиційного статусу здебільшого відбувається за результатами виборів. Суплементарно важливо й те, що вплив партій і партійних систем на патерни формування, функціонування і структуризації парламентської опозиції залежить від фінансових ресурсів й особливостей фінансування партій, бо вони позиціонуються важливими компонентами інституційних характеристик міжпартійної конкуренції.

Іншим важливим інституційним фактором структуризації парламентської опозиції є виконавчо-законодавчі відносини, які окреслюють позиціонування окремих владно-політичних інститутів. Річ у тому, що владно-політичні інститути та патерни відносин між ними формують структурне поле маневру парламентської опозиції і структуру уряду та опозиції загалом. У цьому зрізі первинного значення набувають інституційні параметри структуризації та функціонування легіслатури, адже саме щодо неї відбувається структуризація парламентської опозиції й артикуляція інтересів різних політичних акторів, передусім партій і суспільно-політичних рухів. З-поміж таких інституційних механізмів доволі важливими для парламентської опозиції, на думку Л. Хелмса [10], є ті, що можуть впливати на зміну чи встановлення порядку денного парламенту, здатність членів

парламентської меншості чи опозиції ініціювати парламентські законопроекти, здатність парламентської опозиції блокувати прийняття поправок до конституції, а також особливості формування, структуризації та функціонування парламентських комітетів. Буває і так, що найважливішим інституційним ресурсом парламентської опозиції виступає: верхня палата бікамерального парламенту, у якій більшість мають представники опозиції в нижній палаті; можливість парламентської опозиції звертатись до конституційного суду щодо перевірки конституційності деяких законодавчих актів легіслатури; можливість парламентської опозиції організувати референдуми.

З іншої сторони, як зауважує К. фон Бейме [8, с. 82], правила розгляду усних та письмових запитань парламентської опозиції до членів уряду і здійснення складніших процедур парламентського контролю уряду не завжди є ефективними інструментами роботи парламентської опозиції, адже вони не обов'язково супроводжуються політичними наслідками. Дещо впливовішою є процедура «часу запитань до прем'єр-міністра», в ході якої парламентська опозиція має можливість показати недоліки уряду та збільшити свою електоральну популярність. Що стосується парламентського вотуму довіри чи недовіри чинному уряду, то ці процедури теж не можуть розглядатись винятково як опозиційно-орієнтовані, особливо коли для прийняття вони потребують підтримки абсолютної більшості депутатів від номінального складу легіслатури чи пропозиції альтернативної кандидатури прем'єр-міністра або складу уряду (так званого «конструктивного» вотуму недовіри уряду).

Але чи не найважливіше значення з-поміж виконавчо-законодавчих факторів структуризації парламентської опозиції має врахування форми/системи державного правління, зокрема дихотомії на президентську і парламентську чи трихотомії на президентську, парламентську і напівпрезидентську, а останньої – на президентсько-парламентську і парламентсько-президентську. Річ у тім, як зауважує О. Совгіря [6, с. 16], що система державного правління генерує різні умови розвитку опозиційної діяльності й статусу парламентської опозиції. Так, президентська та президентсько-парламентська система правління не тільки не виключає, однак й провокує протистояння парламентської опозиції політичному курсу глави держави та уряду (якщо останній віддзеркалює позиції глави держави). Натомість, у парламентській та парламентсько-президентській системі правління парламентська опозиція в силу низки причин, зумовлених передусім особливостями міжінституційних відносин, в основному протистоїть політичному курсу уряду, що представляє парламентську більшість чи більшість у парламенті, а рідше главі держави. А це детермінує, що вибір системи державного правління не лише розкриває спрямованість діяльності парламентської опозиції, а і слугує підставою її дефініції і сутнісного наповнення, на підставі чого парламентську опозицію можна структурувати із огляду на її ставлення і до глави держави, і до уряду, а також з огляду на особливу розстановку пріоритетів, повноважень та відносин між цими інститутами. Це впливає на те, як парламентська опозиція може змінювати свій акцент та вплив на уряд, адже на підставі врахування виконавчо-законодавчих відносин можна структурувати їх моделі, в яких властиве або відсутнє нормативне розмежування статусу уряду/більшості і парламентської опозиції.

Так, для президентських або президентсько-парламентських систем правління традиційно притаманне чітке розмежування статусу уряду/більшості та опозиції, бо консолідуючим фактором для функціонування парламентської опозиції, яка прямим чином не впливає на формування та діяльність уряду, природно є президентські вибори, які лише й можуть те, що привести колишню опозицію до влади. А внаслідок цього, як зазначає У. Ільницька, політична влада розподіляється, а не контролюється однією групою, через що парламент, приміром, не втручається у справи уряду і навпаки [3]. У свою чергу, для парламентської чи парламентсько-президентської системи правління не властиве або не завжди властиве розмежування уряду/більшості й опозиції, бо уряди (особливо меншості) часто створюють доволі комфортні умови для функціонування парламентської опозиції, внаслідок чого остання має багато підстав для того, щоб у свою чергу стати більшістю.

Доповнює логіку парламентаризованих (парламентських і парламентсько-президентських) систем державного правління той факт, що парламентська опозиція в них здійснює функції критики та контролю за діяльністю виконавчої влади. Специфічною у цьому зрізі є напівпрезидентська система державного правління, яка в зрізі відносин влади і парламентської опозиції може нагадувати як президентську, так і парламентську системи правління. Річ у тому, що в окресленій системі правління важливе значення має політична належність президента і більшості чи меншості депутатів легіслатури. А це аргументує, що в країнах з напівпрезидентською системою державного правління властиве або невластиве розмежування статусу влади/більшості та парламентської опозиції [3].

Загалом, це доводить правдивість висновку К. Зонтхаймера, згідно якого «уряду доводиться порівняно зрідка (окрім великих дебатів із основних питань) боятися опозиції як контролюючої інстанції, бо і вона прагне лише дещо «покерувати»» [2, с. 234]. Але така правдивість є відносною, бо стосується парламентської, парламентсько-президентської і президентсько-парламентської систем правління, але практично (за винятком «розділеного правління») не властива для президентської системи правління. Специфіку доповнюють такі інституційні фактори структуризації парламентської опозиції, як тип (однопартійний або коаліційний, більшості або меншості) уряду та тип і характер партійної системи й міжпартійної конкуренції. З огляду на це, А. Романюк [4, с. 150–153] виділяє три групи країн із різним політико-правовим статусом і різною логікою структуризації парламентської опозиції. Перша група – це країни, де інституціоналізовані однопартійні уряди більшості. Друга група – це країни, де превалюють коаліційні уряди більшості. До третьої групи варто зарахувати країни, де переважають однопартійні та коаліційні уряди меншості. Також практика показує, що можливі кейси (у тім числі і демократичні, зокрема консолідаційні демократії), у яких усі основні партії входять до складу уряду, а парламентська опозиція (практично) відсутня.

Що ж стосується соціополітичних та культурних факторів структуризації парламентської опозиції, то вони можуть позиціонуватись і як самостійні, і як зумовлюючі. Пояснення у тім, що соціополітичні поділи й культурні відмінності важливі як самі по собі, так і в зрізі структурування й інституціоналізації партій, партійних систем і особливостей міжпартійної конкуренції. Доказом є той факт, що партійні системи, їхня стабільність, соціальна й електоральна основа і база, в першу чергу, є проявами та результатами стабілізації основних соціополітичних поділів. А це, у свою чергу, впливає на динаміку та структуризацію відносин між владними (глави держави та уряду) й опозиційними політичними партіями, котрі представлені у легіслатурі. Причина в тому, що малі опозиційні партії, як правило, отримують політичні преференції/дивіденди завдяки відкритій структурі міжпартійної конкуренції, яка відрізняється від закритої структури політичної змагальності і сприяє не лише формуванню, але й політико-правовому статусу парламентської опозиції. Це виявляється в тім, що у такому випадку уможливорюються чергування між владою/урядом та парламентською опозицією. Окрім того, відкрита структура міжпартійної конкуренції є вільною для інноваційних форм самоврядування – різних, навіть згенерованих уперше, партійних комбінацій урядів. Нарешті, доступ до влади в ситуації відкритої міжпартійної конкуренції є умовно вільним для більшості або ж навіть усіх політичних партій (принаймні у парламенті), що вказує на користь широкого спектру різних політично життєздатних урядових коаліцій та на обмежену сегментацію партійної системи.

Натомість, в умовах закритої структури міжпартійної конкуренції зміна навіть одного елементу партійної системи може породити складнощі для парламентської опозиції, особливо коли справа доходить до отримання посад у владі й визначення того, хто буде в складі уряду, а хто в складі опозиції. Часто в цьому контексті визначальний або суплементарний вплив на формування урядів та структурування парламентських опозицій мають не тільки соціополітичні поділи, однак й більш загальні культурні конвенції та параметри. Формуючи відносини уряду з іншими політичними інститутами на найвищому рівні, вони, з однієї сторони, більш-менш точно відповідають усталеним інституційним

параметрам [15], а з іншої сторони – можуть послаблювати повноваження й політико-правовий статус парламентської опозиції. Річ у тому, що встановлені організаційні рішення мають потужні і стійкі ефекти на подальший процес прийняття політичних рішень, адже вони ефективно обмежують альтернативізацію та основні перспективи зміни статусу-кво. Інколи буває навіть так, що конкретний набір політичних інститутів може згенерувати певний тип політичної культури тієї чи іншої політії. Це сумарно означає, що соціополітичні поділи, культура та інституційні фактори, зокрема параметри фінансування партій та їх «картелізація» [11], можуть генерувати коопераційні чи конфронтаційні відносин між урядом/владою та опозицією у різних типах політичних режимів. Більше того, вони можуть позначатися й на більш мінливому наборі параметрів відносин поміж владою і опозицією, а загалом – на збільшенні складності і довготривалості прийняття політичних рішень, які стосуються взаємовідносин і проблемно-предметних сфер діяльності влади й опозиції.

Нарешті, поведінкові фактори структуризації парламентської опозиції майже завжди межові з іншими (розглянутими вище) факторами. Вони генерують різні стратегії політичної поведінки парламентської опозиції, які усереднено виходять з того, що парламентська опозиція турбується здебільшого про збільшення своїх шансів на перемогу на наступних виборах, хоча часто може як і протидіяти, так і підтримувати політику посадовців уряду, яким вона себе протиставляє. А це ж є підставою виділення декількох стратегій політичної поведінки парламентської опозиції [9]: а) коли опозиція не може діяти у ролі «вето-гравця», а тому не може ветувати законодавчі ініціативи партій уряду, внаслідок чого вона головно спрямовує свою діяльність на інформування громадськості про політичні дії та бездіяльність влади; б) коли опозиція може діяти у ролі «вето-гравця», а тому може ветувати законодавчі ініціативи партій уряду, внаслідок чого спроможна блокувати як ефективні, так і неефективні дії влади; в) коли опозиція може лише частково діяти в ролі «вето-гравця», а тому може ветувати тільки деякі законодавчі ініціативи партій уряду, внаслідок чого вона спроможна блокувати лише ті дії влади, доступу до контролю яких вона має. Схожим чином можна вважати, що парламентська опозиція конструює політичну поведінку вздовж трьох аспектів позиціонування себе у політичній системі – фундаментальній опозиції, конкуренції з більшістю та співпраці з більшістю [12, с. 410]. А це, на думку Г. Оберройтера [13], є підставою виділення проблемно-орієнтованої тимчасової опозиції, кооперативної опозиції та змагальної опозиції або ж, зі слів В. Стеффані [428, с. 428], фундаментальної або лояльної та систематично- або ситуативно-орієнтованої опозиції. Причому, вибір конкретної стратегії політичної поведінки парламентської опозиції залежить від того, в яких інституційних умовах вона операціоналізується, тобто від параметрів виконавчо-законодавчих відносин, типу партійної та виборчої системи, ймовірної готовності обіймати посади в уряді й досягати завдань своєї політичної програми тощо.

Сумарно розгляд факторів структуризації парламентської опозиції постулює питання про її інституціоналізацію, яке традиційно вирішується на підставі окремих моделей (й значно рідше типів) або загалом моделювання парламентської опозиції. Принципове значення у цьому контексті має формування і функціонування парламентської опозиції в демократичному чи недемократичному (гібридному або автократичному) політичному режимі, адже: в умовах демократії відносини між владою та опозицією ґрунтуються передусім на праві і вже на цій підставі – на домовленостях і політичних компромісах, внаслідок чого парламентська опозиція є конституційною і легальною; в умовах недемократії (гібридного режиму та особливо автократії) відносини між владою та опозицією ґрунтуються передусім на політиці, яка здатна підривати основи демократичного врядування та підштовхувати парламентську опозицію до виходу за рамки політичної системи. Однак заявлені патерни є суплементарними, не є предметом представленого дослідження, а тому мають бути розглянуті в інших наукових розвідках.

Використана література:

1. Дутчак Ж. Парламентська опозиція : пошук нових системних параметрів дослідження [Текст] / Ж. І. Дутчак // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї, 2009. – Вип. 17. – С. 176–184.
2. Зонтхаймер К. Федеративная Республика Германии сегодня. Основные черты политической системы [Текст] / К. Зонтхаймер ; [пер. с нем. ; под общ. ред. и с предисл. Я. С. Драбкина]. - М. : Памятники исторической мысли, 1996. – 320 с.
3. Ільницька У. Парламентська опозиція як інституційний аспект контрольної функції парламенту [Текст] / Уляна Ільницька // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : Зб. наук. пр., 2008. – Вип. 23. – С. 76–85.
4. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи : інституційний вимір [Текст] / А. Романюк. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 392 с.
5. Слиска Л. Парламентская оппозиция как фактор политической стабильности демократических режимов [Текст] / Л. Слиска, В. Динес // Власть, 2001. – № 10. – С. 8–14.
6. Совгиря О. Правовий статус парламентської опозиції [Текст] : Навчальний посібник / О. В. Совгиря. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 263 с.
7. Чумак В. Діяльність парламентської опозиції : корисний досвід для України [Текст] / Віктор Чумак // Політична реформа очима експертів : значення публічних консультацій. – Український освітній центр реформ, 2007. – 150 с.
8. Beume K. Parliamentary Democracy : Democratization, Destabilization, Reconsolidation [Текст] / Klaus von Beume. – London : Palgrave, 2000. – 248 p.
9. Glazer A. Strategies of the Political Opposition [Текст] / Amihai Glazer. – University of California, 2007. – 16 p.
10. Helms L. Studying Parliamentary Opposition in Old and New Democracies : Issues and Perspectives / Ludger Helms [Текст] // The Journal of Legislative Studies, 2008. – Vol. 14. – No. 1/2. – P. 6–19.
11. Katz R. Changing Models of Party Organization and Party Democracy : The Emergence of the Cartel Party [Текст] / R. Katz, P. Mair // Party Politics, 1995. – Vol. 1. – P. 5–28.
12. Kirchheimer O. Wandlungen der politischen Opposition [Текст] / Otto Kirchheimer // Kluxen K. Parlamentarismus. Königstein 5 / Kurt Kluxen. – Aufl., 1980. – S. 410-424.
13. Oberreuter H. Institutionalisierung der Opposition. Opposition und Parlamentsreform [Текст] / Heinrich Oberreuter // Oberreuter H. Parlamentarische Opposition. Ein internationaler Vergleich / Heinrich Oberreuter. – Hamburg, 1975. – S. 266–291.
14. Oberreuter H. Parlamentarische Opposition [Текст] / Heinrich Oberreuter. – Hamburg Westdt. Verl., 1975. – 277 p.
15. Przeworski A. Institutions Matter? [Текст] / Adam Przeworski // Government and Opposition, 2004. – Vol. 39. – P. 527–540.
16. Steffani W. Opposition [Текст] / Winfried Steffani // Sontheimer K. Handbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland 2 / Kurt Sontheimer, Hans Röhring. – München, 1987. – S. 427–433.

Кольцов В. М. *Факторы структуризации парламентской оппозиции: теоретико-методологический контекст*

Выделены и теоретико-методологически проанализированы факторы структуризации парламентской оппозиции. Среди них внимание уделено таким, как институциональные, особенно партийно-избирательные и исполнительно-законодательные, социополитические, культурные и поведенческие. Было выявлено, что рассмотрение факторов структуризации парламентской оппозиции постулирует вопрос о ее институционализации, что решается на основании отдельных моделей или вообще моделирования парламентской оппозиции. Продемонстрировано, что принципиальное значение в этом контексте имеет формирование и функционирование парламентской оппозиции в демократическом или недемократическом (гибридном или авторитарного) политическом режиме.

Ключевые слова: оппозиция, парламентская оппозиция, структуризация парламентской оппозиции.

Koltsov V. Factors Of Parliamentary Opposition Structuring: Theoretical And Methodological Context

The article is dedicated to highlighting, theoretical and methodological analyzing of the factors of parliamentary opposition structuring. Among them, attention is given to such factors as institutional, especially electoral and party, executive and legislative, socio-political, cultural and behavioral ones. The author found that consideration of factors of parliamentary opposition structuring posits the question of its institutionalization, which is decided on the basis of models and modeling of parliamentary opposition. It was demonstrated that the formation and functioning of parliamentary opposition in a democratic or undemocratic (hybrid or autocratic) political regime has an essential meaning in this context.

Keywords: opposition, parliamentary opposition, parliamentary opposition structuring.

УДК 342.7(477)

Маценко Є. В.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН І СПЕЦИФІКА

Актуальність даної проблеми обумовлена рядом об'єктивного характеру обставин, що суттєво даються в знаки особливо в роки після розпаду колишнього СРСР та розбудови незалежної суверенної України. Існує реальна потреба теоретичного осмислення суті конституційно-правового обґрунтування прав людини задля того, аби уявити: а) повноту такого обґрунтування в контексті світової та європейської суспільної практики; б) адекватність засад та механізмів практичного забезпечення прав людини в нових конкретно-історичних умовах.

Ключові слова: демократія, закон, права людини та громадянина, політика.

Світовий і національний контексти юридичного обґрунтування прав і свобод людини мають як спільні риси, так і окремі специфічні особливості. Крім того, є два основні рівні прав людини: а) теоретичний (теоретико-методологічне обґрунтування та правова інституціалізація); б) практичний (засади, механізми, практичне забезпечення прав людини). Оскільки в даному випадку йдеться про теоретико-методологічний аспект прав людини, то вкажемо на те, що існують декілька загальносвітового виміру політико-юридичних документів своєрідного рамкового характеру, що беруться за основу у будь-якому суспільстві при обґрунтуванні прав людини. Фахівці – юристи, політологи, соціологи і т.ін. до таких документів в першу чергу відносять:

а) в історично-генезисному аспекті: англійську Петицію про права (1628 р.); Габес Корпус Акт (1679 р.); англійський Біль про права (1689 р.); Декларацію про незалежність США (1776 р.); Вірджинську Декларацію про права (1776 р.); французьку Декларацію прав людини і громадянина (1789 р.); Конституцію Пилипа Орлика (Україна, 1710 р.) та ін.;

б) в аспекті прав людини і громадянина у ХХ-ХХІ ст.: Загальну декларацію прав людини (1948 р.); Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (1895 р.), інші міжнародні закони і пакти.

Зрозуміло, що існує велика спеціальна наукова література щодо прав і свобод людини і громадянина, де такі права і свободи – їх сенс, зміст, характер, специфіка і т.ін., розглядаються у світовому і національному контекстах. Достатньо назвати імена таких зарубіжних і вітчизняних фахівців як В. І. Акуленко, М. О. Баймуратов, Е. Бредлі, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, В. А. Василенко, Л. І. Глухарева, Л. Г. Гусейнов, Г. М. Даниленко, Р. Дворкін, В. Н. Денисов, М. Дженіс, І. Дмитрієв, Дж. Донеллі, В. І. Євінгов, С. В. Ісакович, Р. Кей, М. І. Козюбра, Є. А. Лукашова, І. І. Лукашук,